

KAPITOLA 7: Průběh funkce

7.1 Extrémy a monotonie

Definice:

Řekneme, že funkce f nabývá **na množině** $M \subset D(f)$ svého **globálního maxima** (**globálního minima**) A v bodě x_0 , jestliže $x_0 \in M$, $f(x_0) = A$ a pro každé $x \in M$ platí

$$f(x) \leq f(x_0) \quad (f(x) \geq f(x_0)). \quad (1)$$

(též: „absolutní maximum a minimum na M “, „největší a nejmenší hodnota na M “)

globální maximum }
globální minimum } ... globální extrémy

Víme:

Spojité funkce na uzavřeném intervalu nabývá svých globálních extrémů (Věta 6.5).

Definice:

Řekneme, že funkce f nabývá **v bodě** x_0 **lokálního maxima** (**lokálního minima**) $f(x_0)$, jestliže existuje okolí $U(x_0)$ bodu x_0 takové, že pro každé $x \in U(x_0)$ platí

$$f(x) \leq f(x_0) \quad (f(x) \geq f(x_0)). \quad (2)$$

lokální maximum }
lokální minimum } ... lokální extrémy

ostrá nerovnost v (??), (??) pro $x \neq x_0$ ... **ostrý extrém**

Věta 7.1:

Jestliže funkce f nabývá lokálního extrému v bodě x_0 a existuje $f'(x_0)$, pak $f'(x_0) = 0$.

Poznámka:

Z Věty 7.1 vyplývá, že funkce může mít lokální extrém jen v tom bodě, kde má nulovou derivaci nebo kde derivaci nemá.

$f'(x_0) = 0$ ... x_0 - stacionární bod funkce (může v něm být extrém, ale nemusí)

Definice:

Řekneme, že funkce f je **rostoucí** (**klesající**) **v bodě** $x_0 \in D(f)$, jestliže existuje okolí $U(x_0) \subset D(f)$ bodu x_0 takové, že pro každé $x \in U(x_0)$ platí

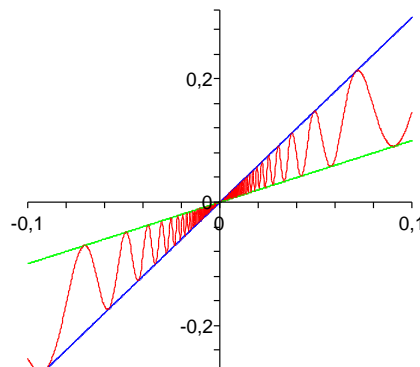
a) je-li $x < x_0$, pak $f(x) < f(x_0)$ ($f(x) > f(x_0)$),

b) je-li $x > x_0$, pak $f(x) > f(x_0)$ ($f(x) < f(x_0)$).

(analogicky funkce **neklesající** a **nerostoucí** v bodě)

Poznámka:

Funkce $f(x) = x \cdot \sin \frac{1}{x} + 2x$ pro $x \neq 0$, $f(0) = 0$, je rostoucí v nule, není ale rostoucí na žádném intervalu obsahujícím nulu. (Na obrázku jsou vyznačeny také grafy funkcí $g(x) = x$ a $h(x) = 3x$, mezi jejichž grafy graf funkce f kmitá.)

Věta 7.2:

Je-li $f'(x_0) > 0$ ($f'(x_0) < 0$), pak je f v x_0 rostoucí (klesající).

Věta 7.3:

Nechť f je spojitá na intervalu I a má v každém jeho vnitřním bodě derivaci. Pak

- f je na I neklesající (nerostoucí) právě tehdy, když na vnitřku I je $f' \geq 0$ ($f' \leq 0$),
- je-li na vnitřku I $f' > 0$ ($f' < 0$), pak f je na I rostoucí (klesající).

Platí:

- Funkce f je rostoucí na intervalu (a, b) právě tehdy, když je rostoucí v každém bodě tohoto intervalu.
  - Je-li f rostoucí na (a, b) a spojitá zprava v a (zleva v b), pak je rostoucí na $\langle a, b \rangle$ (na (a, b)).
  - Je-li f rostoucí na (a, b) a na $\langle b, c \rangle$, pak je rostoucí na (a, c) .
- (Analogicky i pro ostatní typy monotonie.)

Ověřování lokálních extrémů**A) Pomocí monotonie na okolí (a znaménka derivace):**

Je-li f spojitá v x_0 a existuje-li $\delta > 0$ tak, že

f na $P_\delta^-(x_0) = (x_0 - \delta, x_0)$	f na $P_\delta^+(x_0) = (x_0, x_0 + \delta)$	}	pak	v x_0
roste	klesá			je ostré lokální maximum
klesá	roste			je ostré lokální minimum
neklesá	neroste			je lokální maximum
neroste	neklesá			je lokální minimum
roste	roste			není extrém (f v x_0 roste)
klesá	klesá	není extrém (f v x_0 klesá)		

Poznámka: Monotonii většinou ověřujeme pomocí znaménka derivace.

B) Pomocí 2. derivace:

Je-li $f'(x_0) = 0$ a $f''(x_0) > 0$ ($f''(x_0) < 0$), pak f má v x_0 lokální minimum (lokální maximum).

Hledání globálních extrémů spojité funkce

A) na intervalu $I = \langle a, b \rangle$:

a) Najdeme v I body, kde může být globální extrém (tj. „body podezřelé z extrému“):

- body a, b
- stacionární body ($f'(x) = 0$)
- body, kde f nemá derivaci.

b) Spočítáme funkční hodnoty v bodech z a) a vybereme z nich největší / nejmenší.

B) na intervalu, který není uzavřený (např. pro (a, b) – jinak analogicky):

Postupujeme jako v A), pouze $f(a)$ nahradíme $\lim_{x \rightarrow a^+} f(x) = \alpha$ s tím, že je-li ve všech ostatních vyšetřovaných bodech funkční hodnota větší (menší) než α , pak f na (a, b) globálního minima (maxima) nenabývá a

$$\alpha = \inf\{f(x) \mid x \in (a, b)\} \quad (\alpha = \sup\{f(x) \mid x \in (a, b)\}).$$

(Pokud $\lim_{x \rightarrow a^+} f(x)$ neexistuje, je situace složitější a nebudeme ji tu obecně řešit.)

7.2 Funkce konvexní a konkávní

Definice:

Řekneme, že funkce f je **konvexní (ryze konvexní)** [**konkávní (ryze konkávní)**] na intervalu I , jestliže pro každé tři body $t, x, z \in I$, $t < x < z$, a číslo

$$k_{t,z} = \frac{f(z) - f(t)}{z - t}$$

platí

$$\begin{aligned} f(x) &\leq f(t) + k_{t,z} \cdot (x - t) && \left(f(x) < f(t) + k_{t,z} \cdot (x - t) \right) \\ \left[f(x) &\geq f(t) + k_{t,z} \cdot (x - t) \right. && \left. \left(f(x) > f(t) + k_{t,z} \cdot (x - t) \right) \right]. \end{aligned}$$

Platí:

Má-li funkce f derivaci na intervalu I a pro každé $x_0, x \in I$, $x \neq x_0$, platí

$$f(x) > f(x_0) + f'(x_0)(x - x_0) \quad \left(f(x) < f(x_0) + f'(x_0)(x - x_0) \right),$$

pak f je na I ryze konvexní (ryze konkávní). (Analogicky pro konvexní a konkávní funkce.)

Definice:

Řekneme, že bod $[x_0, f(x_0)]$ ($x_0 \in D(f)$) je **inflexním bodem grafu** funkce f , jestliže f je spojitá v x_0 , existuje $f'(x_0)$ a existuje $\delta > 0$ takové, že f je na jednom z intervalů $(x_0 - \delta, x_0)$ a $(x_0, x_0 + \delta)$ ryze konvexní a na druhém ryze konkávní. (Říkáme též, že f má v x_0 **inflexi**.)

inflexní tečna ... tečna v inflexním bodě

Věta 7.4:

Má-li funkce f druhou derivaci na (a, b) , pak

- a) je-li na (a, b) $f'' > 0$ ($f'' \geq 0 \mid f'' < 0 \mid f'' \leq 0$), pak je f na (a, b) ryze konvexní (konvexní $\mid$ ryze konkávní $\mid$ konkávní),
- b) má-li f v $x_0 \in (a, b)$ inflexi a existuje-li $f''(x_0)$, pak $f''(x_0) = 0$,
- c) je-li $x_0 \in (a, b)$, $f''(x_0) = 0$ a f'' mění v x_0 znaménko, pak f má v x_0 inflexi.

7.3 Asymptoty grafu funkce

Definice:

- a) Řekneme, že funkce f má v bodě $x_0 \in \mathbb{R}$ **svislou asymptotu**, jestliže alespoň jedna jednostranná limita v x_0 existuje a je nevlastní. Rovnice této asymptoty je $x = x_0$.
- b) Řekneme, že funkce f má v bodě $x_0 = +\infty$ ($-\infty$) **asymptotu** $y = kx + q$, ($k, q \in \mathbb{R}$), jestliže

$$\lim_{x \rightarrow x_0} (f(x) - (kx + q)) = 0.$$

$$\left. \begin{array}{l} k = 0 \quad \dots \quad \text{vodorovná} \\ k \neq 0 \quad \dots \quad \text{šikmá} \end{array} \right\} \text{ asymptota}$$

Věta 7.5:

- a) Přímka $y = q$ je vodorovnou asymptotou funkce f v $+\infty$ právě tehdy, když

$$\lim_{x \rightarrow +\infty} f(x) = q.$$

- b) Je-li $k, q \in \mathbb{R}$, $k \neq 0$, pak přímka $y = kx + q$ je šikmou asymptotou funkce f v $+\infty$ právě tehdy, když

$$(i) \quad \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{f(x)}{x} = k,$$

$$(ii) \quad \lim_{x \rightarrow +\infty} (f(x) - kx) = q.$$

(Analogicky pro asymptoty v $-\infty$.)

7.4 Shrnutí

Obecný postup při vyšetřování průběhu funkce f :

Zjišťujeme

- 1)
  - $D(f)$, $H(f)$, průsečíky s osami, „znaménko“
  - je f sudá | lichá | periodická?
  - intervaly spojitosti, limity v bodech nespojitosti a v hraničních bodech $D(f)$

(vycházíme z předpisu pro $f(x)$)

- 2)
  - intervaly monotonie
  - lokální a globální extrémy
  - chování tečen v blízkosti bodů nespojitosti

(vycházíme převážně z předpisu pro $f'(x)$)

- 3)
  - intervaly konvexity a konkávity, inflexní body

(většinou pomocí f'' , někdy lze i z f')

- tečny v inflexních bodech

- 4)
  - asymptoty

7.5 Příklady

Příklad 7.2: Najděte lokální extrémy funkce $f(x) = x^3 - (x + 2|x|)$ a vyšetřete monotonii této funkce.

Příklad 7.3: Najděte největší a nejmenší hodnotu funkce f z Příkladu 7.2 na intervalu a) $\langle -\frac{3}{2}, \frac{3}{2} \rangle$, b) $(-\frac{3}{2}, \frac{3}{2})$.

Řešení: Víme, že f' neexistuje v $x_0 = 0$ a f má jeden stacionární bod $x_1 = 1$ (viz řešení příkladu 7.2 na přednášce). Body x_0, x_1 leží v obou intervalech. Pro hledání globálních extrémů přidáme k těmto bodům ještě krajní body intervalů. Dále budeme řešit varianty a) a b) každou zvlášť.

a) Porovnáváme hodnoty:

$$f(0) = 0, \quad f(1) = -2, \quad f\left(-\frac{3}{2}\right) = -\frac{39}{8}, \quad f\left(\frac{3}{2}\right) = -\frac{9}{8}.$$

Z nich je největší 0 a nejmenší $-\frac{39}{8}$, tedy

- f nabývá na $\langle -\frac{3}{2}, \frac{3}{2} \rangle$ v $x_0 = 0$ svého maxima $f(0) = 0$,
- f nabývá na $\langle -\frac{3}{2}, \frac{3}{2} \rangle$ v $x_2 = -\frac{3}{2}$ svého minima $f\left(-\frac{3}{2}\right) = -\frac{39}{8}$.

b) Porovnáváme hodnoty:

$$f(0) = 0, \quad f(1) = -2, \quad \lim_{x \rightarrow -\frac{3}{2}^+} f(x) = -\frac{39}{8}, \quad \lim_{x \rightarrow \frac{3}{2}^-} f(x) = -\frac{9}{8}.$$

Protože nejmenší z těchto hodnot je $\lim_{x \rightarrow -\frac{3}{2}^+} f(x)$ a bod $-\frac{3}{2}$ v daném intervalu neleží, dostáváme, že

- f nabývá na $(-\frac{3}{2}, \frac{3}{2})$ v $x_0 = 0$ svého maxima $f(0) = 0$,
- f na $(-\frac{3}{2}, \frac{3}{2})$ svého minima nenabývá.

Příklad 7.4: Najděte (maximální) intervaly, na kterých je funkce $f(x) = x \ln^2 x$ konvexní, konkávní; najděte inflexní body jejího grafu.

Příklad 7.5: Najděte asymptoty grafu funkce $f(x) = x + |x| + \frac{\sin x}{x^2} + 3$.

Řešení: Zřejmě $D(f) = \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Dále:

$$\lim_{x \rightarrow 0^+} f(x) = \lim_{x \rightarrow 0^+} \left(2x + \frac{\sin x}{x^2} + 3\right) = +\infty,$$

tedy graf funkce f má svislou asymptotu v bodě $x_0 = 0$, její rovnice je $x = 0$ (lze použít i $\lim_{x \rightarrow 0^-} f(x)$, která je také nevlastní);

$$\lim_{x \rightarrow \infty} f(x) = \lim_{x \rightarrow \infty} \left(2x + \frac{\sin x}{x^2} + 3\right) = +\infty,$$

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{x} = \lim_{x \rightarrow \infty} \left(2 + \frac{\sin x}{x^3} + \frac{3}{x}\right) = 2 (= k),$$

$$\lim_{x \rightarrow \infty} (f(x) - 2 \cdot x) = \lim_{x \rightarrow \infty} \left(\frac{\sin x}{x^2} + 3\right) = 3 (= q),$$

tedy graf funkce f má v $+\infty$ šikmou asymptotu $y = 2x + 3$;

$$\lim_{x \rightarrow -\infty} f(x) = \lim_{x \rightarrow -\infty} \left(\frac{\sin x}{x^2} + 3\right) = 3,$$

tedy graf funkce f má v $-\infty$ vodorovnou asymptotu $y = 3$.

Příklad 7.6: Graf funkce $f(x) = x + \cos x$ nemá asymptoty v $\pm\infty$, protože sice

$$\lim_{x \rightarrow \pm\infty} f(x) = \pm\infty \quad \text{a} \quad \lim_{x \rightarrow \pm\infty} \frac{f(x)}{x} = 1,$$

ale

$$\lim_{x \rightarrow \pm\infty} (f(x) - 1 \cdot x) = \lim_{x \rightarrow \pm\infty} \cos x$$

neexistuje.